

Любомир ПИРИГ

УКРАЇНСЬКИЙ ІКОНОПИС У ДЗЕРКАЛІ ФІЛАТЕЛІЇ

Іконопис, якщо не брати до уваги народний живопис, — найдавніший жанр малярства, авторство творів якого може губитися в глибині віків. Творці ікон намагалися відтворити буття біблійних осіб, їх духовний світ, викликати своїми творами духовне піднесення, смиренність перед Богом, зміцнити віру в нього.

Ікона як релігійний витвір мистецтва створювалася з перших століть християнства. Якщо йдеться про Україну, то це за сотні років до 988-го. Деякі з цих ікон потрапляли до України, зберігалися колекціонерами в музеях. Прикладом є ікони VI ст. «Богоматір з Немовлям — Христом», «Іоанн Хреститель», ікона VII ст. «Святий Сергій і Вах», які експонуються в Музеї мистецтв ім. Богдана та Варвари Ханенків, Київ і відтворені на поштовому блоці України 2001 р.

Відношення до історії ікони в Україні, продемонстроване у філателії, має образ «Чорної Божої Матері». У 988 р. її доставили до Києва, де вона могла служити зразком іконопису першим давньоруським іконописцям. Згодом ікону перевезли до Белза. Приблизно 1382 р. польський кн. Владислав перевозить «Матір Божу Белзьку» до Ченстохови, де вона стає «Ченстоховською» і куди щорічно на Ясну Гору до неї стікаються тисячі прочан — римо-католиків. Зображення Ченстоховської ікони — на марці Польщі 1987 р., її фрагмента — на поштовій листівці та у візерунку пам'ятного штемпеля до візиту на Ясну Гору пати Яна Павла II (19.05.1983). Відтворено ікону колишньої «Чорної Божої Матері» на марках Ватикану (1956, 1966, 1986).

Легенда свідчить, що під час перевезення ікони, на межі України і Польщі в Турковицькому гаю в яскравому сяєві з'явилася на полотні її копія. Сліди Турковицької ікони, аналога теперішньої Ченстоховської, губляться з початком Другої світової війни у Москві.

Ще одна ікона візантійського походження створена, згідно з легендою, з натури Євангелістом Лукою на дошці з того столу, за яким трапезував Ісус Христос зі Своєю Матір'ю та Святим Йосипом. У 450 р. ікону перевезено

з Єрусалима до Константинополя. У 1131 р. царградський патріарх подарував ікону київському князеві Андрію Долгорукому (Боголюбському), який помістив її у храмі Вишгорода біля Києва. Так вона стала іконою Божої Матері Вишгородської. Літньої ночі 1155 р. сталося чудо — ікона зрушила з місця. Князь Андрій помандрував з іконою на північ, до Владимира, де її помістили в Успенському соборі і вона стала Матір'ю Божою Владимирською. У 1395 р. ікону перевезено до Москви в Успенський собор, потім знов — до Владимира і нарешті 1480 р. — до Москви, де вона сьогодні зберігається в Третьяковській галереї.

Близькою до візантійсько-київської школи іконопису є новгородська ікона «Архангел» (XI ст.). Згадані дві ікони відтворено на марках Росії 1992 р. Новгородська ікона «Трійця» (XV–XVI ст.) зображена на поштовому блоці СРСР 1988 р.

Ікона Володимирської Матері Божої відтворена на поштових блоках України, Білорусі та Росії, випущених до 2000-ліття християнства (2000), на конверті Пошти України до філателістичної виставки «Християнство і культура» (Донецьк, 24.12.1999–10.01.2000).

У 1977 р. (від травня до жовтня), як зазначено на одному з конвертів Австрії, відбулася в Герцогенбурзі виставка «Мистецтво Східної Церкви». На конверті, як засвідчує німецькомовний підпис, зображена «Ікона Матері Божої», «Владимирськ, українська, 18 ст., Музей Українського Університету, Рим». Додруковано українською мовою: «Ікона Богоматері (18 ст.), музей Українського Католицького Університету, Рим». Правдоподібно, це одна із копій «Владимирської». Конверт погашувався пам'ятковим штепелем (25.09.1977) з іконописним зображенням Богоматері з Ісусом на руках.

У триптиху ікон на згаданих блоках України, Білорусії, Росії відтворена Богоматір Оранта Софійського собору в Києві (XI ст.) та ікона «Христос Вседержитель. Деїсус» (XII ст.). Богоматір Оранта зображена й на одній з трьох марок Ватикану, виданих до 1000-ліття хрещення Руси–України (1998). Бачимо її на конверті США та у візерунку пам'яткового штепеля (Чикаго, 25.10.1987), присвячених «950-літтю Віддання України під Покров Матері Божої (1037–1987)». На одній з трьох марок Ватикану 1988 р. — ікона XV ст. із зображенням постаті кн. Володимира Великого (Святого).

На поштовій марці СРСР 1991 р., присвяченій «Остромировому Євангелію» (1056–1057), — репродукція однієї із давньоруських ікон.

Відомий історик М. Брайчевський, мистецтвознавець Д. Степовик вважають, що «великий російський іконописець» Андрій Рубльов (бл. 1360–1430) був українцем із села Рубельки біля Володимира Волинського. «Учився в Києві, але працювати мусив на чужині у Росії або в Польщі...»

Марка, присвячена А. Рубльову, випущена поштою СРСР у 1961 р., а його ікони відтворено на марках СРСР 1977 («Архангел Гавриїл»), 1991 («Трійця») років та на марці Росії 1992 р. («Спас»).

Важко уточнити дати і визначити авторство створення чудотворних ікон, які зображено на філателістичних випусках.

Найдавнішою є ікона Холмської Богородиці (конв. 2003, 2007 рр.) найправдоподібніше візантійського походження (XI–XII ст.). Ікона належала Холмському соборові Богородиці, спорудженому в середині XIII ст. Данилом Романовичем. Доля собору, як і Холмщини, була тяжкою. Собор зазнав пожеж, переходив із рук в руки до православних, греко-католиків, римо-католиків. На сьогодні ікона зберігається в Музеї волинської ікони (м. Луцьк).

Крилоська чудотворна ікона Божої Матері (конв. 2002 р.) створена у XI ст., належить Успенському соборові (с. Крилос Галицького району Івано-Франківської області).

Мовчанська чудотворна ікона Божої матері, яка виявила своє перше чудотворення 1405 р., зображена на конверті 2005 р.

Ікона Гошівської Богоматері від 1737 р. зберігається в греко-католицькому монастирі о. Василян на Ясній горі в Гошеві на Прикарпатті. Зображена на конверті Спілки українських філателістів Австрії (СУФА) 1992 р., який погашувався штемпелем (27.11.1992 Відень) із повторенням ікони у його візерунку. Випуск конверта і штемпеля присвячувався двадцятип'ятиріччю СУФА і XX Різдвяній філателістичній виставці.

Зарваницька чудотворна ікона Божої Матері (с. Зарваниця Тернопільської обл.) згадується в історичних записах 1458 р. Відтворена вона на конверті та у візерунку штемпеля СУФА (19.03.1999, Відень).

Чудотворна ікона Волинської Богородиці (конверт і штемпель СУФА, Відень, 01.12.2000) зберігається в Національному художньому музеї України (Київ) після первісного свого перебування у XIII–XV ст. в Луцьку.

«Святогорська Зимненська чудотворна ікона Божої Матері» (поштовий блок України до Міжнародного року громадян похилого віку, 1999) належить Святогірському Успенському монастиреві, створеному 1624 р. Випуск блоку, як свідчить штемпель Першого Дня (04.09.99, Київ), мав би започаткувати серію «Скарби України» яка, на жаль, не знайшла продовження.

Місце знаходження і час створення «Чудотворної Козацько-Самарської ікони Богородиці», зображеної на конверті 2004 р., встановити на жаль не вдалося.

Ікона Жировицької Богоматері (1470, с. Жирова, Білорусь) зберігається при Патріяршому Дворі в Римі і служить метою паломництва українців-католиків, як відзначено на непоштової листівці США (Чикаго) із зображенням

ікони. Відтворена вона в кольорі на клубному блоці українських філателістів Баффало (США), у візерунку пам'яткового штемпеля до різдвяної виставки поштових марок у Відні (27.11.1981).

Українська ікона XV ст. «Богоматір — Одигітрія» із церкви с. Красів на Львівщині (зберігається в Кракові) відтворена на конвертах СУФА 1984, 1989 рр., у візерунках відповідних штемпелів, присвячених різдвяним філателістичним виставкам (Відень, 30.11.1984; 01.12.1989), а також на конверті та у візерунку штемпеля Українського філателістичного союзу Німеччини (Мюнхен, 06.01.1993). На відміну від вказівки про походження та збереження цієї ікони на одному з австрійських конвертів, на німецькому значиться «Косів/Львів». Аналогічна ікона «Богоматір — Одигітрія» зображена на конверті та у візерунку штемпеля СУФА (Відень, 29.11.1991) 1991 р., на якому вказано, що вона походить із с. Терлі біля Львова.

У національному музеї у Львові зберігається ікона XIV ст. «Юрій Змієборець» (марка, 1999). У цьому ж музеї — ікона Йова Кондзелевича (бл. 1698–1705) «Вознесіння Господнє» (конв., 2005) із Богородчанського іконостасу.

У Відні існує українська католицька церква св. Варвари, споруджена в XVII ст., перебудована відповідно східному обрядові у 1775 р., після чого незабаром вона стала парохіальною церквою українців-католиків столиці Австрії. На одній із марок Австрії 1966 р., на конверті України 2007 р. (до 40-річчя СУФА) зображено фрагменти її будівлі, а на марці Австрії 1979 р. відтворено ікону її іконостасу «Різдво Христове», створену Мойсеєм Суботичем близько 1775 р. в стилі Київської іконописної школи. Повний іконостас церкви св. Варвари зображено на конвертах СУФО 1979 і 1984 рр. Останній присвячено її 200-річчю, коли цісар Йосиф II заснував парю св. Варвари, яка духовно обслуговувала спочатку не тільки українців, але й представників інших нацменшин Австрії. Різьблені роботи у створенні іконостасу виконали на замовлення цісареві Марії Терези брати Арсеній і Авксентій Марковичі, ікони належать переважно М. Суботичу. Одна з його ікон («Обрізання Ісуса Христа») — на конверті та у візерунку у штемпеля до різдвяної виставки СУФА (Відень, 28.11.1986). Крім цього, ікони церкви Св. Вмч. Варвари зображені на конвертах, та їх фрагменти — у візерунках пам'яткових поштових штемпелів у роках: 1979 — «Богоматір з Дитятком», 1980 — «Матір Божа», 1981 — «Апостоли Петро і Павло», 1982 — «Св. Стефан», 1983 — «Богоматір з Дитятком», 1984 — «Преображення Ісуса Христа», 1985 — «Вознесіння», 1988 — «Св. Миколай», 1995 — «Різдво Христове». Усі ці ікони, перелік яких у філателістичному відтворенні неповний — XVIII ст.

У 1990 р. на конверті та у візерунку штемпеля (30.11.1990) відтворено ікону церкви Св. Варвари «Почаївська Богоматір». Вважають, що цю ікону 1597 ро-

ку подарував Анні Гойській Фундатор Почаївського монастиря грецький митрополит Неофіт у подяку за гостину під час його подорожі по Волині. З цією іконою пов'язана народна дума про появу Почаївської Богоматері під час нападу турків на монастир 1675 року» (пояснювальний текст на конверті).

На конвертах СУФА з відповідними пам'ятковими штемпелями зображено ікони, які зберігаються в Національному Художньому Музеї у Києві («Різдво Христове», 1720–1730, із Успенського собору; «Різдво Христове», XVIII ст., із Переяславщини) в Національному музеї у Львові («Св. Миколай», XVI ст.), в церкві св. Духа в Рогатині («Різдво Христове», XVII ст.).

У 1988 р. у Австрії видано ще одну державну поштову марку з відтворенням ікони церкви св. Варвари — «Різдво Христове» (XVIII ст.). Малюнок ікони бачимо й на конверті та у візерунку штемпеля (Відень, 25.11.1988).

До традиційної різдвяної філателістичної виставки СУФА 1987 р. видано конверт з репродукцією гравюри із Почаївського требника XVIII ст., який зберігається у церкві св. Варвари.

Зображення ікони «Вознесіння», крім 1985 р., відтворено на листівці та (фрагмент) у візерунку штемпеля до філателістичної виставки 1977 р. (19.05), у візерунку штемпеля — фрагмент ікони «Св. Архістратиг Михаїл» (с. Дальова, Лемківщина).

СУФА відгукнулася на вихід серії державних марок Австрії «Народні звичаї» виданням конверту і штемпелем (Відень, 03.04.1998) з відтворенням ікони М. Суботича «В'їзд Ісуса Христа до Єрусалиму».

До однієї з філателістичних виставок (штемпель 29.11.1999) СУФА видала конверт з настінним малюнком Святослава Гординського (1906–1993) у церкві св. Варвари «Різдво Христове», який послужив і для видання різдвяної марки Пошти України та конверта Першого дня із зображенням фрагмента цього малюнка. У візерунку штемпеля Першого дня (26.11.1999) — фасади Надбрамної церкви Києво-Печерської лаври і церкви Св. Варвари.

Ікона, створена С. Гординським у 1983–1984 рр., використана в композиції пам'яткового штемпеля з портретом св. Йосафата і митрополита А. Шептицького до 200-річчя української греко-католицької парохії у Відні.

Мистецтво української ікони зайняло немале місце у поштових випусках Чехословаччини. У 1970 р. в серії до «Експо-70» (Осака) випущено марку, на якій зображено фрагмент ікони XVI ст. із с. Рівне (Словаччина) «Архангел Гавриїл із Святими». Окрема серія цього ж року з відтворенням українських ікон закомпонована з конвертами Першого дня з ескізами на них деталей інших ікон: фрагмент ікони «Вигнання із раю» (XVI ст., Музей у Бардієві) на конверті і марка з фрагментом ікони «Св. Миколай з Діяннями Його Життя» (XVI ст., с. Прикре); ікона «Деїсус» (XVI ст., Словацька народна галерея, Братислава)

на конверті і марка з деталлю ікони «Розп'яття» (XVII ст., Музей у Братиславі); ікона «Св. Юрій» (XVIII ст., Нижня Єдлова) на конверті і марка з деталлю ікони «Страшний Суд» (XVII ст., Музей української культури у Свиднику); ікона «Архангел Михаїл» (XVIII ст., с. Міроля) на конверті і марка з фрагментом ікони попереднього конверта.

Польське поштове відомство 1989 р. випустило серію марок із зображенням ікон, що після закриття і зруйнування українських церков зберігаються в музеї м. Ланьцут: «Спас Нерукотворний» (XVI ст., с. Рихвалд; «Євангелісти», «Апостоли Лука, Матей і Петро» (XVII ст., с. Смольник), «Христос — Учитель» (1652 р., с. Бортне), «Одигітрія» (1881 р., с. Жолобка), «Христос — Пантакратор» (XVII ст., с. Ковалів).

У 1991 р. в Польщі надійшла в обіг серія із шести марок із зображенням ікон українських церков, які зберігаються в Музеї «Земля Любуська».

У візерунку пам'яткового штемпеля СУФА (Зонненберг, 25–28.05.1978) — постать св. Миколая з ікони XV ст. с. Радруж (біля Любачева на території сучасної Польщі). У різдвяній серії поштових марок Канади на одній із них — ікона «Матір Божа» (XVII–XVIII ст. із колекції лікаря Дж. Форнана). Крім цього, 1990 р. з'явилася поштова мініатюра з відтворенням вітражної ікони «Божої Матері з Дитям» із греко-католицької церкви св. Стефана (Калгарі), створеної Христофором Волсом. На марці Аргентини 1988 р. зображено запрестольну мозаїчну ікону «Матір Божа з Дитям» в Українському Кафедральному Соборі в Буенос-Айресі, створену українським художником Борисом Крюковим (1895–1967), який навчався і тривалий час працював у Києві; в Аргентині — з 1948 р.

Цього ж року на марці Аргентини відтворено ще одну ікону («Богоматір з дитям») з цього ж Кафедрального собору.

У 1979 р. Пошта Австралії випустила різдвяну марку з відтворенням «Східноєвропейської ікони» «Різдво Христове». Дуже нагадує стиль українського іконопису...

У 1997 р. надійшла в обіг марка України «З Різдвом Христовим» з репродукцією ікони відповідного змісту церкви одного із сіл Переяслав-Хмельницького району Київської області.

Українська пошта у 1998 р. випустила серію марок, присвячених Львівській Картинній Галереї. На одній із трьох мініатюр — ікона «Богоматір з Дитям» (XVII ст.). Цього ж року вийшов конверт, присвячений Музеєві Волинської Ікони. На оригінальній марці конверта і зліва внизу — репродукція чотирьох ікон, на жаль, не атрибутованих.

Конверт України 2003 р. продемонстрував ікону «Св. Миколай» (XVIII ст.) із Тернопільського обласного художнього музею. На поштовій листівці 2002 р. — ікона «Поклоніння пастухів» (XVII ст.) із Музею І. Гончара (Київ).

На одному з немаркованих конвертів 1998 р., виданих у Львові, — ікона з церкви св. Архистратига Михаїла (Львів). На івано-франківському конверті 1995 р. (різних кольорів) — вітраж Кафедрального собору Св. Воскресіння, повторений і у візерунку святкового штемпеля «Христос Воскрес» (Івано-Франківськ, 23.04.1995).

Львів'яни до відзначення «400-ліття Берестейського єднання» (штемпель Львів, 06–10.10.1996) видали конверт з репродукціями ікони «Подвижника унії» (худ. М. Стефанович — Ольшанська, 1937; Національний Музей у Львові) та вишиваної ікони «Св. Йосафат» Д. Блажейовського. На львівському конверті наступного року — репродукція картини — ікони А Монастирського (1878–1969) «Христос рождається», на якій прийшли привітати Матір Божу з дитятком і св. Йосифа особи в українсько-козацькому вбранні. Конверти львівського видання містять на зворотному боці інформативний текст українською та англійською мовою О. Жарівського щодо подій, яким присвячено їх видання.

Можна сподіватися, що висвітлення, пропаганда українського іконопису буде розвиватися. Незважаючи на попередні десятиріччя гоніння на релігію, на все святе, в музеях і церквах збереглося багато творів українського духовного мистецького генія. Немало їх, правдоподібно, і в «Музее древнерусского искусства им. Андрея Рублева» (Москва, конв. 1968).

